

PETAR HEKTOROVIĆ KAO DALMATINSKI HUMANIST I PATRICIJ

U radu je uprizorena renesansna humanistička sfera koja je zapljusnula obale istočnoga Jadrana krajem XIV. i početkom XV. stoljeća. Ponajviše manifestirane u književnim krugovima, humanističke tendencije među dalmatinskim patricijima bitan su aspekt interdisciplinarnog proučavanja dalmatinske renesanse. Interpretacija Hektorovićeve pjesničkog izraza i hvarskog intelektualnog kruga direktno je povezana s epigrafskom analizom natpisa koji krase pjesnikov hvarski ljetnikovac – Tvrdalj.

Ključne riječi: epigrafija, humanizam, književnost, Petar Hektorović, renesansa, ljetnikovac

1. UVOD

Petar Hektorović (1487. – 1572.) renesansni je pjesnik, humanist i hvarski patricij. *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (1556.) najznačajnije je Hektorovićevo književno postignuće te je ujedno i jedno od najvažnijih djela cjelokupne dalmatinske književnosti.¹ Njegov pristup jedinstvena je pojava u renesansnom pjesništvu; zrelost i autohtonost njegova opisa, racionalni misaoni proces i interpoliranje antičkih maksima i metafora, osigurali su Hektoroviću mjesto među najvećim hrvatskim pjesnicima uopće.

Prve pojave humanističkih nastojanja javljaju se u Dalmaciji krajem XIV. i početkom XV. stoljeća.² Tome je dakako pridonijela činjenica da od 1409. godine, nakon stoljetnih odupiranja, dalmatinski gradovi padaju pod mletačku upravu, a do 1420. jedino Dubrovačka Republika ima očuvan suverenitet.³ Humanizam se u Dalmaciji snažno usidrio te su do početka Hektorovićeve stvaralaštva već napisana neka od velikih djela hrvatske renesansne književnosti, sagrađene neke od najvažnijih renesansnih građevina i uklesani prvorazredni epigrafski spomenici. XVI. stoljeće, tijekom kojeg Hektorović djeluje, ostalo je okarakterizirano kao prevrtljivo razdoblje europske povijesti, ispunjeno promjenama u društvenim i kulturnim sferama života, zbog čega se u pjesnikovom književnom i arhitektonskom radu ogledavaju različiti socio-kulturalni utjecaji.⁴ Rođenjem u već ustanovljenom mletačkom režimu na Hvaru, u patricijskoj obitelji koja je njegovala humanističke vrijednosti, Hektoroviću je predodređeno sudjelovanje u hvarskoj intelektualnoj misli.

---

1 T. BOGDAN 2017: 17.

2 N. KOLUMBIĆ 1980: 39.

3 IDEM: 15.

4 A. ČAVIĆ 2019: 8.

U ovom radu razmatrat će se patricijska humanistička narav na primjeru Petra Hektorovića, njegov odnos s kolegama humanistima, pjesničke karakteristike potaknute antičkom tradicijom i njihov refleks u oblikovanju Tvrdalja kao građevine i epigrafskog skupa.

2. HUMANIST I PATRICIJ

Humanizam odlikuje jaka socioinstitucionalna širina. Sekularizacija društva, naglasak na školovanju i korištenje klasičnim latinskim jezikom rezultirali su ambicioznom željom za znanjem, zrcaljenjem antičke tradicije i načina života. Trenutak je to u kojem već postojeće prakse i ideje strukturiraju identitet elite, koja je postala neovisna od nečijega statusa. Humanisti nisu morali biti plemenita roda, već su obrazovanjem postajali tzv. 'elokventna aristokracija'.⁵

Ipak, humanizam se u Dalmaciji ponajprije i ponajviše širi među patricijskim obiteljima. Razlog tomu je činjenica da je Dalmacija dio Mletačke Republike, gdje humanistička *virtus* proizlazi iz plemenitosti obitelji. Također, patricijske obitelji imale su sredstva za sudjelovanje u tzv. intelektualnoj eliti. To podupire navod Alde Čavića: „Samo je među plemićima bilo pojedinaca koji su u sebi objedinjavali sve ove tri kategorije [intelektualnog] elitizma: vlast, bogatstvo i obrazovanost. Najizrazitiji predstavnici ove istinske elite na Hvaru bili su plemići književnici.“⁶

Česta je humanistička praksa pokušaj povezivanja s antičkim narativom, pa makar i onim imaginarnim. Jedan od ranijih dalmatinskih primjera te prakse dubrovačka je aspiracija da se grad poveže s antičkim Epidaurum.⁷ Petrov djed Hektor Hektorović (c. 1400. – 1479.) rođen je u vrijeme kad je maha uzela pomodnost nadimanja djece prema antičkim velikanima. Iako iz hvarske obitelji Colombini, Hektor samoprogllašava sebe i daljnju lozu izvedenicom svoga imena.⁸ Iznimno je to velika oznaka njegovanja humanističkih vrijednosti unutar obitelji. Hektorovići su jedna od najbogatijih hvarskih patricijskih obitelji; imali su imanja na starogradskom polju na sjevernoj strani otoka, a na mjestu današnjeg Tvrdalja prvotno se samo nalazila poljska kuća. Za razliku od Hanibala Lucića, istovremenog pjesnika, humanista i hvarskog patricija, Petar je odabrao živjeti u Starom Gradu umjesto u Hvaru, s obzirom da je ondje živio lagodnije, među pučanima, dok su u gradu Hvaru stalno izbijali staleški sukobi.⁹

Petrovi odnosi sa suvremenicima poznati su nam iz sačuvanih pisama, odnosno poslanica, koje su bile glavno komunikacijsko sredstvo dalmatinske i dubrovačke intelektualne elite.¹⁰ Najviše je komunicirao s Dubrovčaninom Mavrom Vetranovićem, no i s njegovim sugrađaninom Nikolom Nalješ-kovićem, kojem je opisivao svakodnevicu u sitne detalje. Takav način pisanja obilježiti će Hektorovićev

5 C. REVEST 2014: 70–72.

6 A. ČAVIĆ 2019: 134.

7 Najpoznatiji primjer dubrovačkog povezivanja s antičkom tradicijom tzv. je Eskulapov kapitel Pietra di Martina na trijemu Kneževa dvora u Dubrovniku. Bog Eskulap prema tradiciji je rođen u antičkom Epidauru. Epidaur je bio naziv za današnji Cavtat, no isto ime nosi i grad na grčkom Peloponezu gdje se nalazi Eskulapovo svetište. Dubrovčani su usvajanjem teze da su oni nasljednici Epidaura/Cavtata imali intenciju prezentiranja Dubrovnika kao grada izgrađenog na antičkoj tradiciji. Reljef kapitela prikazuje boga Eskulapa u svojoj ljekarničkoj radionici, dok se u blizini kapitela, u trijemu Kneževa dvora nalazi natpis čije je autorstvo atribuirano Cirijaku iz Ancone koji je „ustanovio“ i napisao epitaf u kojem povezuje Dubrovnik i antički Epidaur. Iz: Tomislav Galović, *The Epigraphic Heritage of the Renaissance Period in Dubrovnik (15th Century)*, u: *Classical heritage from the epigraphic to the digital*, ur: I. Bratičević, T. Radić, Zagreb, 2014, 80–82.

8 M. GAMULIN 1986: 61.

9 N. KOLUMBIĆ 1980: 246.

10 A. PAVEŠKOVIĆ 2012: 61.

pjesnički stil i razviti se u pravu literarnu metodu.¹¹ Važnost poslanica očituje se u činjenici da je upravo *Ribanje i ribarsko prigovaranje* jedna od njih. U obliku pjesničke poslanice, Hektorović je 1556. godine putovanje opisao i posvetio hvarskom humanistu Jeronimu Bartučeviću. Iste godine, *Ribanje*, uz novu poslanicu šalje i Vetranoviću, a potom uz i Hvaraninu Mikši Pelegrinoviću koji tada boravi u Zadru.¹² *Ribanje* se u potpunosti temelji na doživljaju stvarnoga svijeta i putovanja u kojem Hektorović nastoji što vjernije prenijeti događanja i okolinu. Trodnevno putovanje barkom s dva Hvaranina i dječakom istinit je slijed događaja, no zanimljiv je način na koji pjesnik prenosi dijaloge. Maksime preuzete iz antičkih djela stavlja u usta Hvaranina, koji kao ribari i pučani, zasigurno nisu poznavali te izvore.¹³ Takvim postupkom pjesnik pokazuje kako poznaje antička djela i frazeologiju, te to isto očekuje i od čitatelja.

Hektorović je dio tzv. hvarskog književnog kruga, koji se nalazi na razmeđu sjeverne i južne Dalmacije; odnosno splitsko-trogirske i dubrovačko-korčulanske tradicije. Više je okrenut Splitu, marulićevskim temama i raspoloženjima.¹⁴ Piše u popularnom dvanaestercu pomoću kojeg unosi narodni ritam te uz to izmjenjuje osmerce i peterce, što odgovara stilu narodne poezije.¹⁵ Ta nacionalna komponenta može se definirati kao odraz ili imitacija talijanskog 'preporoda' koji se potom reflektira i u Dalmaciji.¹⁶ Bitan aspekt Hektorovićeve pjesničkoga stila je i onaj moralizirajući; te tendencije ćemo vidjeti i na epigrafiji Tvrđalja.

3. TVRĐALJ U STAROM GRADU NA HVARU KAO UTJELOVLJENJE HEKTOROVIĆEVA HUMANIZMA

Kultura ladanja nešto je što je Hektorovića jako zaokupljalo, s obzirom da se unutar komunikacijskog kruga Hektorović–Vetranović–Bartučević često raspravljalo o ljetnikovcima. U hvarskoj uvali Lučišće nalazio se istoimeni ljetnikovac Jeronima Bartučevića, kojeg je Hektorović i opjevao u *Ribanju*. Građen je relativno istovremeno kao i Tvrđalj te je zasigurno postojao međusobni utjecaj tih dvaju projekata. Nažalost, ljetnikovac Lučišće sačuvan je u fragmentima, odnosno u svega nekoliko zidova.¹⁷ Poznato je da je Hektorović Bartučeviću opisivao ljetnikovac Dujma Balistrića u Nečujmu na Šolti gdje je godinama boravio Marko Marulić. Opijenost ljetnikovcem potencirala je i humanistička atmosfera mjesta na kojem je djelovao Marulić, kojeg je Hektorović silno hvalio.¹⁸ Razumljivo je stoga da Hektorović posvećuje svoj život izgradnji vlastitog ljetnikovca i razvijanju dalmatinske kulture ladanja.

Beneficija života u manjem mjestu, koje nije otočno središte, aspekt je mira i slobode, koji je Hektoroviću puno značio. Tijekom izgradnje dvorca, kojeg je gradio 'iz vlastitog užitka', posebnu pozornost pridodaje uređenju vrtova i nabavljanju egzotičnih biljaka. Poznato je kako je posjedovao čemprese i oleandre, koji nisu autohtoni na Hvaru, a koje mu je Vetranović poslao iz Dubrovnika. Nadalje, Vetranović u poslanici Hektoroviću 1539. godine hvali ljetnikovac kao ostvareni humanistički ideal ljepote i kontemplacije, što Tvrđalj i dan danas jest.

11 N. KOLUMBIĆ 1980: 131.

12 A. ČAVIĆ 2020: 82–83.

13 T. BOGDAN 2017: 21.

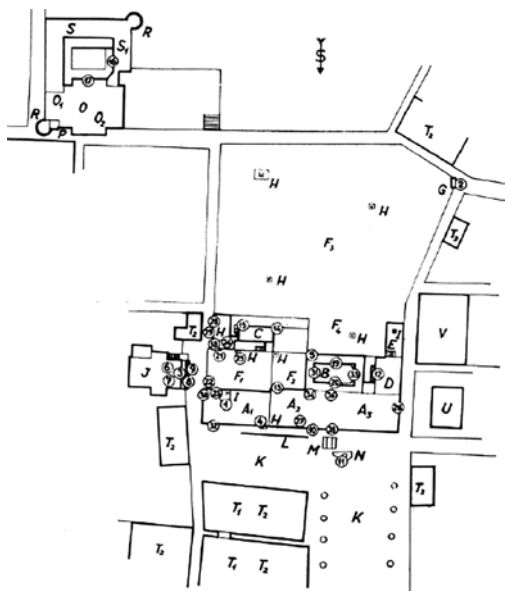
14 N. KOLUMBIĆ 1980: 161–162.

15 *IDEM*: 154.

16 *IDEM*: 10.

17 A. TUDOR 2009: 91.

18 *IDEM*: 95–97.

SLIKA 1. Tvrđalj s perivojem i okolnim zgradama, označeni su položaji natpisa, izvor: N. RAČIĆ 1970: 219.

Osjećaji prema prirodnim ljepotama i antičkoj tradiciji potaknuti renesansom i humanizmom doveli su do razvitka arhitektonske forme *villae rusticae*. Taj tip arhitekture je u Dalmaciji nerijetko morao biti modificiran zbog različitih opasnosti s obzirom da su na otocima navale gusara bile relativno česte.¹⁹ Stoga je Hektorovićeve Tvrđalj tipološki hibrid – utvrđeni ljetnikovac – s jasnim i jednostavnim oblicima i namjenama, bez skulpturalne dekoracije, raskošnih balustrada i ornamentiranih trifora kakve su bile karakteristične za profanu arhitekturu na istočnojadranskoj obali. Razlog manjku raskošnosti može biti i činjenica da bi jedna pretenciozna gradnja sigurno bila devastirana od strane pučana u ozračju staleških sukoba.²⁰ Uz Tvrđalj, reprezentativni primjeri otočnih utvrđenih ljetnikovaca XVI. stoljeća, podignutih od strane dalmatinskih patricijskih obitelji, su dva izdanja u zadarskom arhipelagu – ljetnikovac Turan obitelji Begna na otoku Ižu te ljetnikovac obitelji de Soppe na otoku Bapcu.²¹

Tvrđalj je kao posjed bio definiran zidom omeđenim zemljištem koje je posjedovao Petar Hektorović. Na sjevernom dijelu nalazi se fortificirani dio, dok je s južne strane projektiran vrt. Uz uobičajene stambene i gospodarske dijelove, Tvrđalj sačinjavaju i đardini, veliki ribnjak, perivoj s voćem, skloništa za siromahe i putnike, zdenci – sve što bi jedna renesansna palača i trebala imati.²²

Ono što Tvrđalj razlikuje od jednostavne profane arhitekture su epigrafski spomenici koji su okarakterizirani kao 'ogledalo autorove ličnosti'.²³ Pretpostavlja se da su za Hektorovića klesala tri majstora u rasponu od pedeset godina: od datacije na najstarijem natpisu 1520. do pjesnikove smrti 1572. godine. Tri majstorske ruke se raspoznaju i u različitim pismima: prvotna gotica postupno prelazi u klasičnu kapitalu, koja onda biva zamijenjena kapitalom kvadratom koja parira rimskim primjerima. Dvadeset tri natpisa potpuno su očuvana, dok ih je pet u ulomcima; šest natpisa se spominje u literaturi, no ne pronalaze se *in situ*; osam ih je datirano nakon pjesnikove smrti, što broji sveukupno trideset šest natpisa.²⁴ U ovom radu predstavljena je nekolicina najreprezentativnijih primjera koji oslikavaju Hektorovićeve humanističku narav.

Prema epigrafskoj analizi, slova s najranijim gotičkim retardacijama zapažaju se na natpisima na istočnom zidu ribnjaka. Stoga se smatra da je Hektorović gradnju počeo s istoka, nakon očeve smrti 1514. godine. Najupečatljiviji natpis na istočnoj strani ribnjaka je:

19 C. FISKOVIĆ 1957: 93.

20 C. FISKOVIĆ 1957: 95.

21 S. SORIĆ 2013: 159.; S. SORIĆ 2008: 47.

22 M. GAMULIN 1986: 21–23.

23 N. RAČIĆ 1970: 211.

24 N. RAČIĆ 1970: 218.

NIHIL OCCVLTVM

(Ništa nije skriveno),

iznad kojeg se u plitkoj niši nalazi utisnuti reljef keramičke boce između dva tanjura.²⁵ Tekst u pentametru:

Tempora labuntur more fluentis aquae

(Vrijeme protječe poput rijeke), Hektorović je vjerojatno osmislio pod utjecajem Ovidijevog heksametra²⁶ što nije iznenađujuće s obzirom da je poznato da je pjesnik oko 1525. godine prepjevao Ovidijevu *Remedia Amoris*.²⁷

Na grobu majke Katarine (uz glavni oltar dominikanske crkve sv. Petra Mučenika u Starom Gradu na Hvaru), Hektorović postavlja natpis koji je u cijelosti bio očuvan do 1786., a prigodom gradnje novog oltara je raskomadani. Srećom, pjesnik ga je objavio u *Ribanju*:

H[ectorei sepulcrum]

HECTO[rae Catarina domus probitatis imago]

HIC IAC[et o quantum tam brevis urna tenet]

[Cuius ab exemplo connectes undique lector]

[Quam memorem Famam qui bene vixit habet]

(Grobnica Hektorovića

Ovdje leži Katarina, oličenje poštenja Hektorovićeve doma

O kako mnogo sadrži tako malena žara!

Po njenu ćeš primjeru, čitaoče, potpuno razabрати kako se
dugo pamti dobar glas onoga koji čestito proživi svoj vijek).

Ova pjesma izvrstan je primjer poznavanja latinskog jezika i vladanja klasičnom metrikom.²⁸ Slično upozorenje se nalazi na južnoj strani ribnjaka Tvrdalja. Uz natpis:

RESPICE QVOD SALVANT NEC OPES NEC GLORIA MVNDI

NON DECOR AVT AETAS MORS QVIA CVNCTA RAPIT

(Imaj na umu da ne spašava ni bogatstvo ni svjetska slava

ni ljepota ili dob, jer smrt sve grabi),

uklesani su simbol lubanje i bedrenih kostiju. Tekst je po obliku potpuno pravilan elegijski distih s daktilskim heksametrom i pentametrom. Naglasak na interpretaciji pjesničkog ritma bitan je aspekt proučavanja povijesti književnosti; književne metode, forme i pjesnički ritam oslikavaju identitet i pripadnost humanista određenom intelektualnom krugu, što posljedično definira njegovo mjesto u razvitku dalmatinske renesanse. Pouka natpisa je u skladu i s drugim religioznim i moralizirajućim tekstovima koje je Hektorović uklesao po Tvrdalju. Izražena je dimenzija pjesnikove ličnosti u vidu koje aspirira ka rješenu problema čovjekove egzistencije, kao što su to radili i njegovi kolege.

25 M. GAMULIN 1986: 77.

26 N. RAČIĆ 1970: 227.

27 N. KOLUMBIĆ 1980: 247.

28 N. RAČIĆ 1970: 238.

Slika 2. Natpis u ribnjaku:
RESPICE..., izvor: N. RAČIĆ,
1970, 246.

Idući natpis:

OMNIVM CONDITORI
(Stvoritelju svega),

jedan je od primjera religioznih natpisa na Tvrđalju. Natpis svjedoči o ključnom segmentu Hektorovićeve identiteta – onom religioznom i moralizirajućem.²⁹ Pjesnik se prema svemu profanom postavljao sa stajališta ove maksime, pa čak i prema gradnji Tvrđalja, s obzirom da ju u *Ribanju* navodi kao svrhu gradnje.³⁰ Moralizirajuće tendencije interpretira s frazama ili metrikom velikih antičkih pisaca. Takav postupak sveobuhvatan je u njegovu stvaralaštvu: od književnosti do arhitekture.

Slika 3. Natpis na sjevernom pročelju Tvrđalja:
OMINUM..., izvor: <https://croatiareviews.com/media/reviews/photos/original/e0/7c/c6/265-tvrđalj-castle-33-1432309346.jpg> (24. 2.2021.)

4. ZAKLJUČAK

Hektorovićeve svestranost čini ga utjelovljenjem renesansnog *uomo universalis*. Tu svestranost dakako podupire činjenica da je rođen u patricijskoj obitelji, koja mu je omogućila obrazovanje, novac za putovanja i imanja, koje su na određen način i potrebne kako bi pojedinac postao značajan humanist. Pjesnikova ličnost obavijena je književnošću do te mjere da on svoj životni prostor uređuje sa citatima, stihovima, uzrečicama i moralizirajućim porukama, kako bi stvarao okružen vlastitim nadahnućem.

Iako je bio imućan, pjesnik je cijeli život proveo s pučanima, svojim sugrađanima. Pomagao je putnicima i siromašnima, pružao im sklonište unutar Tvrđalja. Takav duh, kultiviran u mirnom mediteranskom okruženju, u razgovoru i dopisivanju s kolegama, čitanju antičkih i suvremenih djela, načinio je Petra Hektorovića jednim od hrvatskih najvećih humanista.

29 Valja napomenuti da su, iako proučavajući i veličajući antičke teme, književnost i grčko-rimsku mitologiju, humanisti bili duboko religiozni kršćani. Generalni stereotip renesanse kao doba prekida s religijom nije adekvatno ogledalo vremena.

30 N. RAČIĆ 1970: 269-270.

BIBLIOGRAFIJA**MONOGRAFIJE**

- T. BOGDAN, 2017 – Tomislav Bogdan, *Prva svitlos: studije o hrvatskoj renesansnoj književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska, 2017.
- A. ČAVIĆ, 2019 – Aldo Čavić, *Slike renesansnoga Hvara: Predodžba identiteta hvarske komune u književnosti XVI. stoljeća*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2019.
- N. KOLUMBIĆ, 1980 – Nikica Kolumbić, *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, Zagreb: Matica hrvatska, 1980.
- A. TUDOR, 2009 – Ambroz Tudor, *Petar Hektorović i njegov Tvrđalj u svjetlu novih istraživanja*, Zagreb: Ex Libris, 2009.

ČLANCI U ČASOPISIMA

- A. ČAVIĆ, 2020 – Aldo Čavić, Hvarska renesansna intelektualna polja, *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli*, No. 17, Pula, 2020, 67–102.
- C. FSKOVIĆ, 1957 – Cvito Fisković, Hektorovićev Tvrđalj, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, No. 5, Zagreb, 1957, 93–107.
- A. PAVEŠKOVIĆ, 2012 – Antun Pavešković, Mavro Vetranović i hvarski krug (problemi književno-povijesne i općekulturne kontekstualizacije), *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 38, Split, 2012, 56–72.

- N. RAČIĆ, 1970 – Nikša Račić, Lokalitet Tvrđalj i Hektorovićeve misaone preokupacije na uklesanim natpisima, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, No. 12, Dubrovnik, 1970, 205–275.
- C. REVEST, 2014 – Clémence Revest, Rođenje humanizma, *Europski glasnik*, No. 19, Zagreb, 2014, 45–78.
- S. SORIĆ, 2008. – Sofija Sorić, Utvrđeni ljetnikovac obitelji de Soppe na Bapcu, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 50, Zagreb, 2008, 47–62.
- S. SORIĆ, 2013 – Sofija Sorić, Utvrđeni ljetnikovac obitelji Begna na otoku Ižu, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, No. 56, Zagreb, 2013, 159–164.

ZBORNICI I UREDNIČKA DJELA

- T. GALOVIĆ, 2014 – Tomislav Galović, The Epigraphic Heritage of the Renaissance Period in Dubrovnik (15th Century), in: *Classical heritage from the epigraphic to the digital*, ed: I. Bratičević, T. Radić, Zagreb, 2014, 80–82.

OCJENSKI RADOVI

- M. GAMULIN, 1986 – Miće Gamulin, *Prostorni razvoj Tvrđalja Petra Hektorovića u Starom Gradu na Hvaru*, magistarski rad, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1986.